

РОЗРОБКА ЕКОНОМІЧНОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Полтавець А. М. Розробка економічного та організаційного механізмів формування і використання земельних ресурсів аграрних підприємств.

У статті обґрунтовано підходи до типології механізмів управління земельними ресурсами аграрних підприємств та здійснено розробку архітектури економічного та організаційного механізмів формування і використання земельних ресурсів аграрних підприємств. Визначена типологія механізмів управління земельними ресурсами аграрних підприємств шляхом виділення механізмів використання ресурсів аграрних підприємств та механізмів управління цим процесом в організаційно-економічному, виробничо-технологічному та агроекологічному ракурсах з подальшою інтеграцією вказаних механізмів в систему управління функціонуванням та розвитком аграрних підприємств. Запропоновано елементи та їх взаємозв'язок в рамках архітектури економічного механізму формування умов протікання процесу землекористування аграрних підприємств та архітектури організаційного механізму використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Встановлено, що з організаційної точки зору лише два суб'єкти здійснюють вплив на процес використання земельних ресурсів, а саме: безпосередньо підприємство, яке здійснює свою виробничу політику, та держава, яка здійснює свій регуляторний вплив. Доведено, що в організаційно-економічному ракурсі відбуваються процеси залучення до господарського використання та виведення з господарського використання певних земельних ділянок, які використовуються або можуть бути використані при здійсненні аграрними підприємствами основної діяльності. Застосування перелічених інструментів та засобів впливу на процес використання земельних ресурсів обумовлює інтеграцію механізму управління використанням земельних ресурсів в його менеджмент.

Ключові слова: земельні ресурси, землекористування, економічний механізм, організаційний механізм, менеджмент ресурсів, раціональне землекористування.

Постановка проблеми. Стабілізація економічного розвитку аграрної сфери вітчизняної економіки має ґрунтуватися на результативній мобілізації ресурсного потенціалу підприємств. В свою чергу ресурсний потенціал аграрних підприємств, незважаючи на його складно структурований характер, формується та реалізується на основі використання підприємствами-товаровиробниками земельних ресурсів. Саме їх наявність в структурі ресурсного потенціалу аграрних підприємств визначає їх галузеву приналежність, специфіку та особливості основної діяльності. Земельні ресурси є досить складним об'єктом відтворення та управління, адже їх власності не відновлюються в одному виробничо-комерційному, а часто і в одному інвестиційному циклі, а процеси концентрації цієї складової ресурсів сільськогосподарського виробництва суттєво впливають на просторово-територіальне його розміщення. Відповідно, збереження умов ефективної діяльності та стабільного розвитку суб'єктів вітчизняного аграрного виробництва потребує опрацювання науково-обґрунтованих та дієздатних механізмів управління земельними ресурсами, інтегрованих в менеджмент всіх без винятку аграрних підприємств, як основної ланки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вивчення економічних та

організаційних засад управління земельними ресурсами аграрних підприємств присвячені наукові праці В. Амбросова, Є. Бойка, О. Вишневіської, В. Гесця, О. Гуторова, Б. Данилишина, Ю. Данька, С. Дорогунцева, О. Єрмакова, М. Ігнатенка, Т. Калини, І. Кошкалди, І. Крюкової, Ю. Лупенка, М. Маліка, П. Макаренка, Г. Мартина, Л. Мармуть, П. Матвеева, О. Назаренка, В. Ніценка, С. Руденка, С. Терещенко та багатьох інших. Однак значна кількість проблемних питань побудови механізмів управління земельними ресурсами аграрних підприємств потребують подальшого дослідження та пошуку напрямів вирішення низки проблемних питань, які складають сутність дослідженої наукової проблеми.

Мета та завдання статті. Метою статті є обґрунтування типології механізмів управління земельними ресурсами аграрних підприємств та розробка архітектури економічного та організаційного механізмів формування і використання земельних ресурсів аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. На відтворення в аграрному секторі економіки суттєво впливає родючість землі. В сільському господарстві земля є головним засобом виробництва, при правильному використанні вона постійно відновлює свою родючість, більше того, якісно поліпшується. В результаті різниці в природних умовах, насамперед різної родючості землі, на відміну від інших галузей

праця однакової кваліфікації та фондоозброєності дає різні результати, тобто продуктивність праці визначається тут передусім продуктивністю природних факторів.

У даному контексті актуалізується питання формалізації прояву перелічених факторів, що опосередковується в дії механізму використання земельних ресурсів аграрних підприємств. В економічному словнику-довіднику за редакцією С.В. Мочерного поняття «механізм» визначено як «внутрішня побудова, система, сукупність станів і процесів, з яких складається звичайне явище» [1]. У більш пізньому виданні автор визначає: «механізм – це система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності» [1, с. 355]. П.Т. Саблук зазначає, що «з точки зору макроекономіки поняття «економічний механізм» можна визначити як практичний вираз системи виробничих відносин, що включають в себе засновану на інтересах (відповідальності) сукупність

економічних важелів і регуляторів виробництва» [2, с. 3]. Зауважимо, що під економічним механізмом більшість вітчизняних вчених розуміють сукупність економічних важелів і регуляторів виробництва матеріальних благ та послуг. Ми цілком підтримуємо наукову позицію В.Я. Амбросова щодо розуміння категорії «економічний механізм», під якою він вбачає «...сукупність методів і форм, інструментів і піднесення впливу на економічну й соціальну стабілізацію сільського господарства та агропромислового комплексу в цілому через систему державної підтримки – фінансово-бюджетну, кредитну, цінову, податкову, страхову, інвестиційну, інноваційну, інформаційну, кадрову, – яка заснована на інституціональній базі» [3, с. 7]. В свою чергу, процес землекористування аграрних підприємств також складає сферу прояву економічного механізму. Ми пропонуємо формалізувати його функціонування у спосіб, представлений на рис. 1.

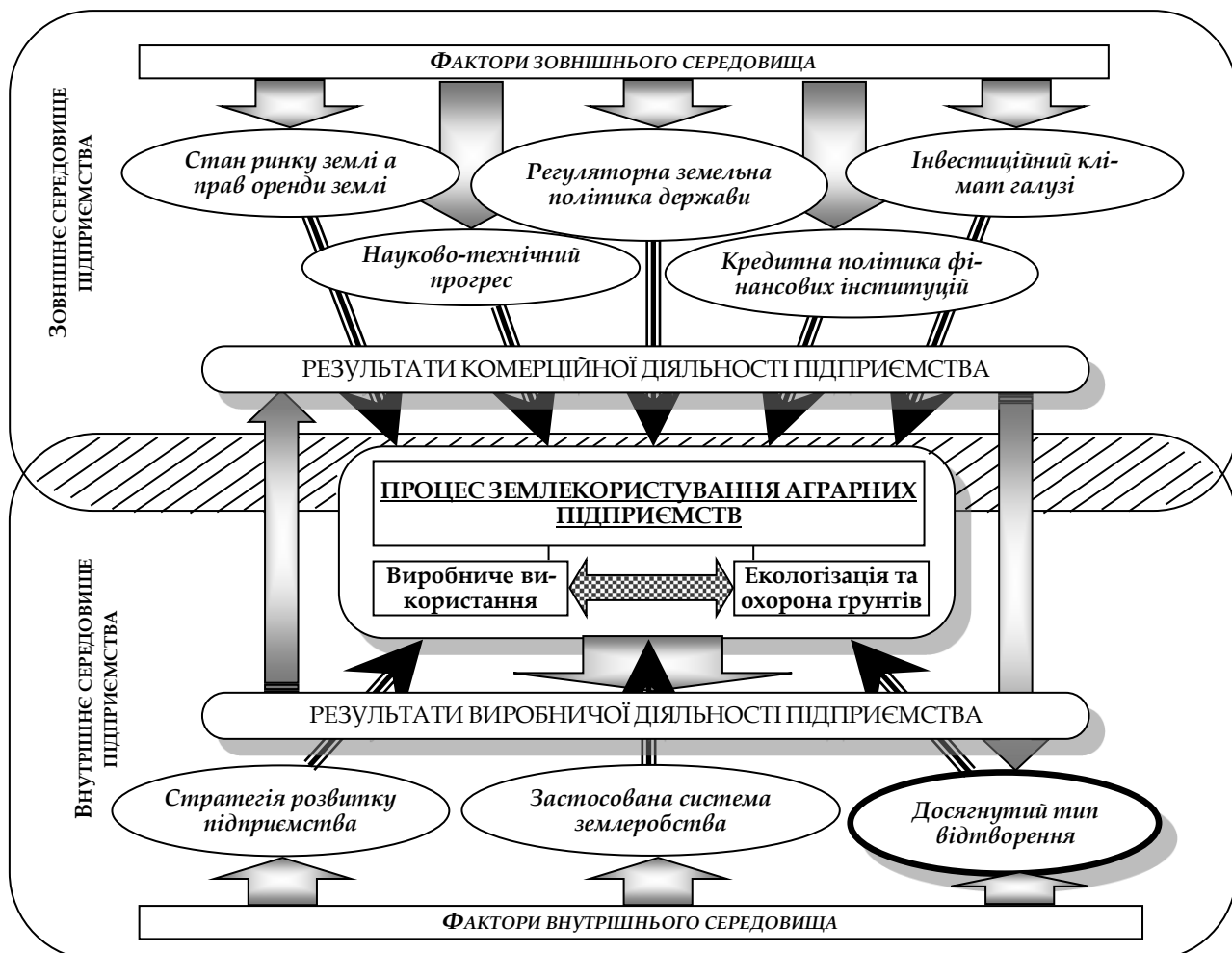

Рис. 1. Економічний механізм формування умов протікання процесу землекористування аграрних підприємств

Системне протікання процесу використання земельних ресурсів аграрними підприємствами є складовою відтворювального

процесу, а його характеристики наслідком типу відтворення, що склався в підприємстві. Тобто формування та функціонування

відповідного економічного механізму відбувається у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства під впливом чисельних факторів мікро- та макросередовища, причому центральним фактором є існуючий характер протікання відтворювального процесу.

При цьому основними факторами макросередовища є:

- стан ринку землі та прав її оренди, а саме його характеристики, що визначають її наявність та доступність ресурсу або права користування ресурсом;

- регуляторна земельна політика держави, яка визначає тенденції концентрації підприємств аграрного сектору;

- інвестиційний клімат галузі, який визначає залучення коштів з інших сфер економічної діяльності в розвиток підприємств галузі;

- досягнення науково-технічного прогресу, які визначають впровадження у сільськогосподарське виробництво нових технологій;

- кредитна політика банків та інших суб'єктів ринку фінансових послуг, яка визначає можливість та доступність залучення безпосередніми товаровиробниками кредитних ресурсів для здійснення основної діяльності та розвитку.

Факторами мікросередовища є:

- політика підприємства у сфері здійснення основної діяльності, яка є концептуальним втіленням підходу підприємства до реалізації агрономічних та технологічних характеристик;

- застосована система землеробства, яка є основною складовою його виробничої політики та основним чинником формування програми виробництва;

- досягнутий тип відтворення, який визначає формування потенційних можливостей та фінансового забезпечення діяльності підприємства.

Отже, економічні засади використання земельних ресурсів аграрними підприємствами формалізовані нами у вигляді економічного механізму. Проте, прояв системоутворюючих факторів викликає певні реакції у сфері управління аграрними підприємствами, які визначають їх політику та, власне, розвиток вказаних систем, а також їх місце та роль у відтворювальному процесі. Отже, вивчення лише економічних аспектів не є повним без розгляду організаційних засад цього процесу. У контексті нашого дослідження організаційні аспекти процесу, що досліджується, проявляються як умови реалізації

принципу адитивності системи управління використанням земельних ресурсів. Тобто процес управління використанням земельних ресурсів протікає не тільки в рамках визначеного вище економічного механізму, а й певних організаційних важелів. Найбільш вдалим шляхом пояснення принципів, умов та закономірностей протікання процесу використання земельних ресурсів аграрними підприємствами є формалізація відповідного організаційно-економічного механізму.

На думку В.А. Худавердієвої, «організаційно-економічний механізм являє собою сукупність економічних важелів, стимулів і заходів, спрямованих на забезпечення динамічного й сталого розвитку аграрних підприємств, який ґрунтується на поєднанні чинників мікро- та макроекономічного середовища з урахуванням елементів державного управління» [4, с. 25]. Ми підтримуємо таку наукову позицію, адже поряд з вичерпним включенням до складу організаційно-економічного механізму факторів мікро- та макросередовища як організаційного, так і економічного характеру воно виокремлює фактори державного регулювання, вплив яких на функціонування аграрних підприємств, зокрема на процес використання земельних ресурсів має бути системним, комплексним та визначальним. Найбільш вдалу систематизацію принципів функціонування організаційно-економічного механізму у загальному вигляді, на наш погляд, виконали А.С. Музиченко та Л.М. Малюга: «Як будь-яка система, організаційно-економічний механізм повинен будуватися й діяти відповідно до основних принципів. Пропонуємо виділити наступні принципи: комплексного підходу до здійснення інновацій; адаптивності і гнучкості; оптимального співвідношення державного регулювання та самоуправління; забезпечення єдності стратегічного й поточного державного регулювання; наявності теоретичної бази; максимального використання фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів для реалізації інновацій; регулярності та неперервності; стратегічного партнерства; економічності й ефективності» [5, с. 39]. Слід зазначити, що такий спосіб формалізації принципів функціонування організаційно-економічного механізму цілком відповідає контексту нашого дослідження. При цьому ключовими принципами його функціонування в частині використання земельних ресурсів є: комплексність інноваційного розвитку виробництва продукції; адаптивність і гнучкість систем; забезпечення стратегічної єдності державного регулювання та політики

розвитку підприємств; ефективність та економічність систем. Проте виділення таких принципів потребує чіткого відокремлення організаційної складової (або

організаційного механізму) з вказаного механізму. Формалізувати організаційний механізм використання земельних ресурсів пропонуємо у спосіб, представлений на рис. 2.

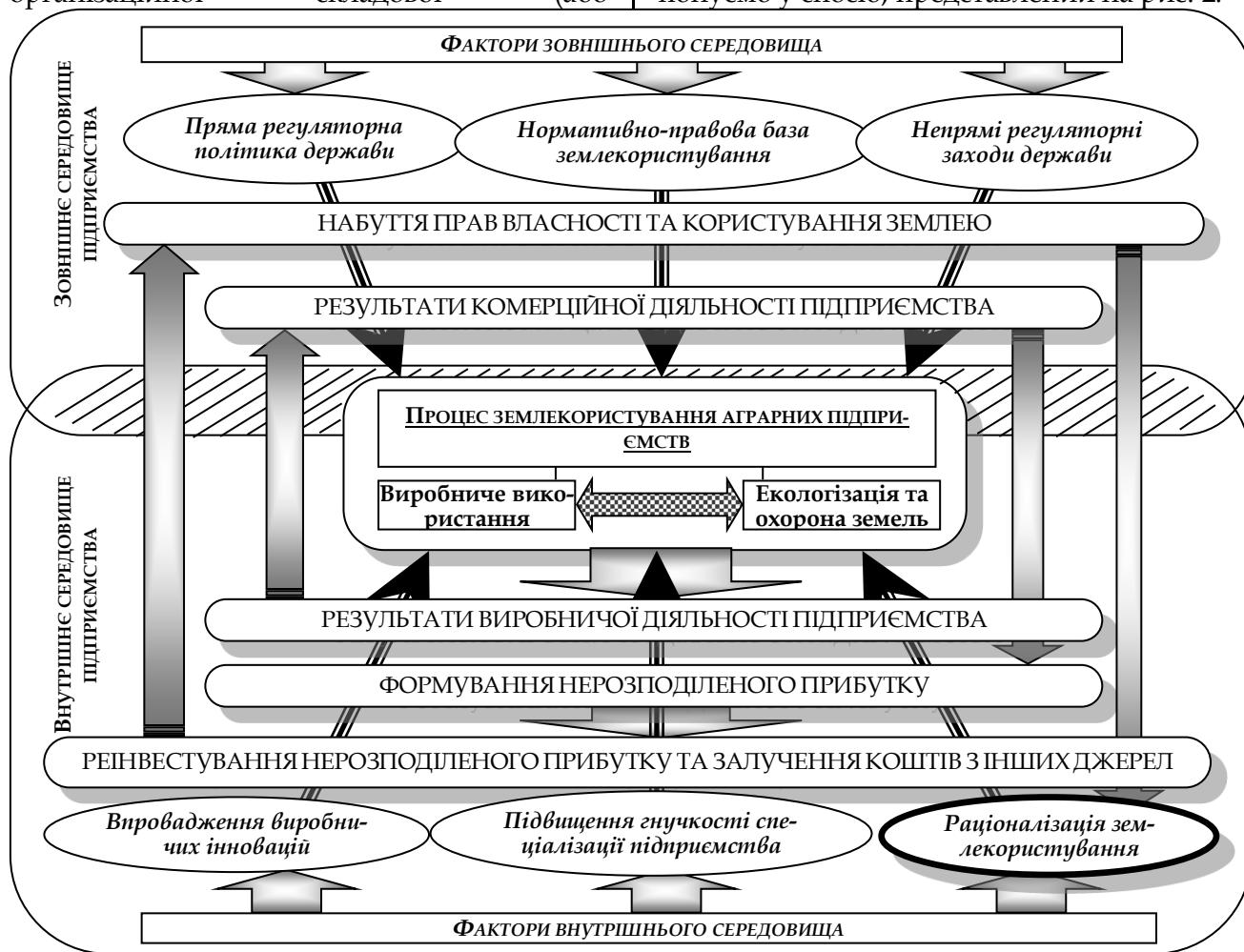

Рис. 2. Організаційний механізм використання земельних ресурсів аграрними підприємствами

Запропонований нами підхід зводиться до того, що з організаційної точки зору лише два суб'єкти здійснюють вплив на процес використання земельних ресурсів, а саме: безпосередньо підприємство, яке здійснює свою виробничу політику, та держава, яка здійснює свій регуляторний вплив. При цьому підприємство намагається підвищити гнучкість своєї товарної спеціалізації в контексті збільшення ефективності основної діяльності шляхом вдосконалення технологій виробництва продукції на інноваційній основі, що потребує реалізації більш прогресивних технологічних рішень.

Крім того, держава намагається реалізувати доктрину свого інноваційно-інвестиційного розвитку, яка в частині впливу на використання земельних ресурсів аграрних підприємств зводиться до: вдосконалення нормативно-правової бази використання земельних ресурсів шляхом прийняття

відповідних нормативно-правових актів; застосування заходів непрямого впливу, які передбачають певну регуляцію ресурсних ринків та вплив на політику їх суб'єктів з метою створення передбачених умов здійснення виробничо-комерційної діяльності аграрних підприємств. Отже, єдиним суб'єктом макросередовища, що справляє виражений вплив на процес землекористування аграрних підприємств, є держава.

Безумовно, застосування достатньо широкого та різнопланового складу інструментів організаційного та економічного характеру, що впливають на формування систем забезпечення виробничої діяльності підприємств, що розглядаються, зумовлює залучення відповідного складу інструментарію суб'єктом мікросередовища, тобто підприємством. До складу інструментів економічного характеру, що застосовуються підприємствами, відносяться: інвестиційна діяльність

підприємства, структурні та об'ємні зрушення в виробництві продукції, залучення кредитних ресурсів, залучення технічних засобів за орендними, передусім лізинговими схемами. При цьому залучення економічного та організаційного інструментарію на рівні підприємства ми розглядаємо як реакцію на застосування визначеного переліку інструментів суб'єктами макросередовища. Повноцінно реалізуватися процес формування цих систем може тільки в поєднанні економічного механізму з організаційним, тобто у вигляді організаційно-економічного механізму, в рамках якого відбувається раціоналізація процесу використання земельних ресурсів.

Процес врахування показників ефективності використання земельних ресурсів при обґрунтуванні, прийнятті та реалізації управлінських рішень обумовлений дуалістичним характером механізмів використання та управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств. Такий підхід до типології механізмів управління земельними ресурсами обумовлений тим, що механізм використання земельних ресурсів, як системо-утворюючої компоненти ресурсного потенціалу носить цілком об'єктивний характер, втім вплив суб'єкта управління, тобто менеджменту аграрного підприємства, є суб'єктивним та опосередковується через певні дії з метою досягнення визначених результатів землекористування. Відповідно

застосована в дослідженні типологія механізмів управління земельними ресурсами передбачає виділення механізмів використання ресурсів аграрних підприємств та механізмів управління цим процесом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Визначена типологія механізмів управління земельними ресурсами аграрних підприємств шляхом виділення механізмів використання ресурсів аграрних підприємств та механізмів управління цим процесом в організаційно-економічному, виробничо-технологічному та агроекологічному ракурсах з подальшою інтеграцією вказаних механізмів в системи управління функціонуванням та розвитком аграрних підприємств. В організаційно-економічному ракурсі відбуваються процеси залучення до господарського використання та виведення з господарського використання певних земельних ділянок, які використовуються або можуть бути використані при здійсненні аграрними підприємствами основної діяльності. Застосування перелічених інструментів та засобів впливу на процес використання земельних ресурсів передбачає залучення відповідних елементів системи управління аграрного підприємства для реалізації вказаних заходів, а отже обумовлює інтеграцію механізму управління використанням земельних ресурсів в його менеджмент.

Література.

1. Економічний словник-довідник: за ред. проф. *С.В. Мочерного*. К.: Феміна, 1995. 368 с.
2. *Саблук П.Т.* Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. *Економіка АПК*. 2007. № 2. С. 3-10.
3. *Амбросов В.Я.* Зібрання наукових праць. Т. 5 Економічні умови відтворення сучасних агроформувань. Х.: ННЦ ІАЕ, 2010. 477 с.
4. *Худавердієва В.А.* Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. № 11. 2009. С. 23-25.
5. *Музиченко А.С., Малюга Л.М.* Організаційно-економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в АПК. *Економіка АПК*. № 11. 2009. С. 38-43.
6. *Бережницька Г.І.* Теоретичні засади управління земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств. *Економіка та сусільство*. 2018. Вип. 16. С. 104-107.
7. *Зось-Кіор М.В.* Удосконалення системи управління земельними ресурсами аграрних підприємств в умовах глобалізації: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2015. 333 с.
8. *Назаренко О.В.* Розвиток управління земельними ресурсами аграрних підприємств: теорія, методологія, практика: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Харків, 2017. 352 с.
9. *Руденко С.В.* Архітектура організаційно-економічного механізму управління розвитком виробничого потенціалу аграрних підприємств. *Вісник ХНАУ*. 2015. № 5. С. 220-227.
10. *Крюкова І.О., Ніценко В.С.* Обліково-аналітична підтримка ефективного управління земельними ресурсами аграрних бізнес-структур. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2016. Том 15. Вип. 3 (34). С. 7-23.

References.

1. *Ekonomichnyj slovnyk-dovidnyk*. (1995). [Economic dictionary-reference]. *Mocherny, S.V.* (ed.). K.: Femina. Kyiv. Ukraine.

2. *Sabluk, P.T.* (2007). «The economic mechanism of agriculture in the market economy system». *Ekonomika APK*. no. 2, pp. 3-10.
3. *Ambrosov, V.Ya.* (2010). *Zibrannia naukovykh prats'*. T. 5 *Ekonomichni umovy vidtvoorennia suchasnykh ahroformuvan'*. [Collection of scientific papers. Vol. 5 Economic conditions of reproduction of modern agricultural formations]. NNTs IAE. Kharkiv. Ukraine.
4. *Khudaverdiieva, V.A.* (2009). «Organizational and economic mechanism of increasing the efficiency of agricultural enterprises». *Ekonomika APK*. no. 11, pp. 23-25.
5. *Muzychenko, A.S., Maliuha, L.M.* (2009). «Organizational and economic mechanism for stimulating innovative activity in the agricultural sector». *Ekonomika APK*. no. 11, pp. 38-43.
6. *Berezlmyts'ka, H.I.* (2018). «Theoretical principles of land resource management of agricultural enterprises». *Elektronne naukove fakhove vydannia «Ekonomika ta suspil'stvo»*. vol. 16, pp.104-107.
7. *Zos'-Kior, M.V.* (2015). *Udoskonalennia systemy upravlinnia zemel'nymy resursamy ahrarnykh pidpryemstv v umovakh hlobalizatsii*. [Improvement of the land resource management system of agrarian enterprises in the conditions of globalization]. PolNTU. Poltava. Ukraine.
8. *Nazarenko, O.V.* (2017). *Rozvytok upravlinnia zemel'nymy resursamy ahrarnykh pidpryemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka*. [Development of land resource management of agrarian enterprises: theory, methodology, practice]. D. Sc. Thesis: 08.00.04. Kharkiv. Ukraine.
9. *Rudenko, S.V.* (2015). «Organizational and economic mechanism architecture of the producing potential development management of the agricultural enterprises». *Visnyk KhNAU*. no. 5, pp. 220-227.
10. *Kriukova, I.O., Nitsenko, V.S.* (2016). «Accounting and analytical support for effective management of land resources of agrarian business structures». *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*. vol. 15, iss. 3 (34), pp. 7-23.

Abstract.

Poltavets A. Development of economic and organizational mechanisms for the formation and use of land resources at agrarian enterprises.

The study substantiates the approaches to the typology of land resource management mechanisms at agrarian enterprises, and the development of the architecture of the economic and organizational mechanisms for the formation and use of land resources at agrarian enterprises are carried out. The typology of land resource management mechanisms at agrarian enterprises is determined by identifying the mechanisms of the use of resources at agrarian enterprises and the mechanisms of managing this process in the organizational-economic, production-technological and agro-ecological perspectives with further integration of the specified mechanisms into the management system of the functioning and development of agrarian enterprises. The elements and their interrelation within the framework of the economic mechanism for the formation of the conditions for the land use process at agrarian enterprises and the architecture of the organizational mechanism of the use of land resources at agrarian enterprises are proposed. It was established that from organizational standpoint, only two subjects influence the process of land resource use, namely: the enterprise directly, which implements its production policy, and the state, which exercises its regulatory influence. It has been proven that in the organizational and economic perspective there are processes of involvement in economic use and withdrawal from economic use of certain land plots that are used or can be used in the implementation of the main activity at agrarian enterprises. The application of the listed tools and means of influence on the process of land resource use determines the integration of the land resource use management mechanism directly into its management.

Key words: land resources, land use, economic mechanism, organizational mechanism, resource management, rational land use.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Полтавець А. М. Розробка економічного та організаційного механізмів формування і використання земельних ресурсів аграрних підприємств. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2021. № 3. С. 78-83.

Poltavets A. Development of economic and organizational mechanisms for the formation and use of land resources at agrarian enterprises. Actual problems of innovative economy. 2021. No. 3, pp. 78-83.